

Коханці юстиції
Юрій Андрухович

«Коханці Юстиції» – паранормальний роман, у якому окремі життєписи з притаманною автору композиційно-стилістичною майстерністю об'єднуються в художню цілість і аж волають про восьми-з-половиною-серійну кінематографічну реалізацію. Родинно-побутові і політичні вбивства, згвалтування і грабунки, розбещення малолітніх і загадкове відокремлення голови, ідейні зради і зради заради ідеї, закладені різним дияволам душі й не завжди справедливі, але часто жакливі покарання. Чого ще треба, щоб читач відчув себе благим і з насолодою усвідомив свою моральну перевагу над нещасними коханцями примхливої Юстиції? Та вже – за старою доброю традицією – й над автором, якому спало на думку увічнити таких пропащих істот.

Юрій Андрухович

Коханці юстиції

УДК 821.161.2-4

А 66

Андрухович Юрій

Коханці Юстиції [Текст]: роман / Юрій Андрухович. – Чернівці: Меридіан Черновіц, 2018. – 304 с.

ISBN 978-966-97679-2-9

«Коханці Юстиції» – паранормальний роман, у якому окремі життєписи з притаманною автору композиційно-стилістичною майстерністю об'єднуються в художню цілість і аж волають про восьми-з-половиною-серійну кінематографічну реалізацію. Родинно-побутові і політичні вбивства, згвалтування і грабунки, розбещення малолітніх і загадкове відокремлення голови, ідейні зради і зради заради ідеї, закладені різним дияволам душі й не завжди справедливі, але часто жакливі покарання. Чого ще треба, щоб читач відчув себе благим і з насолодою усвідомив свою моральну перевагу над нещасними коханцями примхливої Юстиції? Та вже – за старою доброю традицією – й над автором, якому спало на думку увічнити таких пропащих істот.

УДК 821.161.2-4

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

Видання здійснено на замовлення Міжнародної літературної корпорації
Meridian Czernowitz

ISBN 978-966-97679-2-9

Юрій Андрухович © текст, 2017

Меридіан Черновіц © 2017

Артем Колядинський © малюнки, 2017

Усі права застережено

Коханці юстиції

Параісторичний роман у восьми з половиною серіях

Нехай звершиться правосуддя. Нехай загине світ.

Стародавній суддівський жарт

Розділ перший. Самійло, або Прекрасний розбишака

Самійло (Самуель) Немирич, цей завчасно відмерлий і недоречно забутий пагінчик на дереві нашого національного бандитизму, привертає до себе увагу насамперед стилістично, а виняткова краса його злочинів ґрунтується на абсолютній свободі. Навіть про найзухваліші з його убивств і грабунків можна сміливо стверджувати, що їх виконано з неабияким естетичним чуттям і що всі вони залишають непозбутне враження вільної натхненної творчості.

Дотепер життя цього подільського шляхтича, котрий найблисучішу частину своїх днів земних промарнував у Львові 1610-х років, майже не описано в жодного з наших, уже якось одного разу розстріляних, історіографів. Натомість оповідь, яку подибуємо у Владислава Лозинського в його капітальному томі «Prawem i lewem» (чи, по-українськи перекладаючи, «Шаблею та грамотою» [1 – Точніше – «Правдами й неправдами»]), викладено надто тенденційно: Самійло Немирич виразно неприємний авторові вже хоча б тим, що не католик і неполяк. Окрім того, він походить із тих самих

Немиричів, що й майбутній полковник Війська Низового Немирич Юрко – безжальний герой кампанії 1648–49 років, поет, філософ, еретик. (Немиричі взагалі досить охоче переходили в аріанство, що, зрештою, притаманне на той час не лише їм, а й таким стародавнім родинам, як Потоцькі, Вишневецькі чи Татомири.)

Стосовно ж вірша, написаного буцімто про Самійла Немирича та від його імені й опублікованого у книжці «Екзотичні птахи і рослини», слід визнати, що автор не завдав собі праці хоч скільки-небудь заглибитися в минувшину і вивести якийсь неоднозначний та повчальний історичний тип. Суть вірша – це, власне, надміру виокремлений, вирваний з життєвого контексту і гіпертрофований т. зв. «інцидент із плячками», який, хоч його і справді зафіксовано в біографії нашого героя, є доволі випадковим і нехарактерним.

Нині прийшла пора сказати всю правду про цю малознану нащадкам видатну особистість, ліквідувавши таким чином ще одну білу пляму в океані національної історії та визвольних змагань.

Самійло Немирич поселяється на Краківському передмісті Львова 1610 року. Зостається невідомою точна дата його народження, але достеменно знаємо, що на час переїзду йому трохи більше двадцяти років. Він чудово фехтує і їздить верхи, зі смаком одягається, купуючи дорогі тканини виключно й почергово у венецьких та генуезьких купців, полюбляє херес, мальвазію, добру музику та мадеру. Його дім невдовзі перетворюється на притулок для оригінальних вигнанців з усіх куточків Старого Світу; це переважно відомі інфаміси та збоченці, циркові блазні, серійні вбивці, філософи, окультисти, прославлені алхіміки, содоміти, протестанти, вогнепоклонники, ліліпути і грабіжники. Вільний час минає за буйними учтами, блюзнірськими співами та релігійними диспутами. Чи не щодня Немирич у супроводі своєї ватаги рушає походом по найзнаменитіших міських винарнях, де залюбки й охоче жартує: стріляє з мушкета по пляшках і піскових годинниках, прибиває цвяхами бороди відвідувачів до шинкваса, ламає їм руки, ноги, витрушує золоті та срібні монети з їхніх кишень, показує голий зад, б'є вікна і дзеркала, топить магістратського райцю Щеп'юрського в чані зі свіжозаварюваною кавою, а суддю-корупціонера Голомбека – у вбиральні, вибиває очі надміру зухвалим, ламає їм ребра, лжєрає в їхнє пиво, змушує їх поїдати власне лайно, голосно співає і пританцьовує тощо.

Сучасний читач з деяким нерозумінням і навіть осудом поставиться до таких проявів життєвої сили та здорової духовної енергії. Тому вже тепер варто сказати кілька слів про тогочасні звичаї.

Убивство чи взагалі будь-яке меншого калібру насильство за чинною тоді Конституцією 1577 року не вважалося чимось аж надто неприпустимим і протиправним. Тодішні юристи ставилися до розглядуваних злочинів радше по-філософськи, аніж правничо, з великою домішкою гумору, іронії та християнського милосердя щодо порушників. Строки ув'язнень були напрочуд нетривалі та здебільшого умовні. Так, за вбивство шляхтичем рівного йому шляхтича (а шляхтичі на той час становили добрих три чверті всього народонаселення Рес Публіки) належалося рік і три тижні відсидіти під арештом у замковій вежі, сплативши при цьому дві тисячі золотих у скарбницю. За те саме вбивство, але із затриманням убивці «in ricenti» («на гарячому» [2 – Точніше – негайно, відразу ж, на місці злочину.]) – кара подвоювалась: два роки і шість тижнів вежі та чотири тисячі грошового відшкодування. (Чомусь затримання на гарячому вважалося фактором обтяжливим: мовляв, не попадайся, дурню, а вбивай розумно, щоб ніхто не накрив.)

Зрештою, жоден процес щодо жодного вбивства просто не міг відбутись, якщо родина потерпілого не спромоглася притарабанити до суду його мертве тіло

(то була особлива юридична процедура під назвою «презентація трупа»). Тому головною темою роздумів для кожного, хто намислив порішити ближнього, було те, в який спосіб своєчасно і надійно позбутися тіла: пустити з каменем на дно Полтви, спалити в кухонній печі, закопати якомога глибше в якомога чорнішому лісі, посікти на дрібненькі кавалочки тощо. До речі, у випадку із суддею Голомбеком, що його Немирич, як уже згадувалося, втопив у лайні, суддеве тіло так і не було знайдено, через що справу закрили за відсутністю в ній складу злочину, а саме суддевого трупа.

Вбивалося легко, мордувалося безтурботно – потаємно та «іп гісепіі», на очах у суспільства, адже навіть якщо суд усе-таки відбувався і вирок виносили, то засуджений не мусив обов'язково і слухняно сідати у вежу, а найчастіше йшов собі додому чи з друзями на вино. Річ у тому, що хоч судову і виконавчу владу було на той час уже частково відокремлено, проте виконавча нічого, широко кажучи, виконати не могла, оскільки їй завше катастрофічно бракувало самих виконавців, себто охоронців правопорядку. Кожен підсудний натомість з'являвся до суду в такому добірному товаристві озброєних до зубів шаблями, мечами, ланцюгами, киями, кастетами, галябардами й палашами друзяк, родичів і слуг, що лише знавіснілий фанатик правосуддя або самовбивця наважився би спробувати силоміць привести його до в'язниці – спроба така, безперечно, мала б сумовиті для правосуддя наслідки.

Отож коли в липні 1612 року добрі знайомці зустрічають Немирича в замарстинівській корчмі Макольондри, при відмінному гуморі, зі шклянкою хересу в руці та тлустою, в самих лише турецьких панчохах, шльондрою під боком, то на їхнє ласкаве запитання, а що він тут поробляє, чують не менш ласкаву відповідь: «Ге-ге, відсиджую вежу, панове! Вбив-ім теперечки старшого Ісаковича та й дістав-ім три тижні з роком. І мушу сидіти, бо нема на то ради!»

(Ісакович – вихрещений караїм, гендлював підробними львівськими килимами, які видавав за перські, бо вони і справді від перських нічим не різнилися. Одного разу Немирич разом із найближчими товаришами-шибайголовами Яцьком Бородавкою, Геником Шулерманом і португальським мурином Жоелінью піймали Ісаковичевого сина Захарію в борделі «Чотири цицьки», де кний караїм натхненно проциндрював татусеві набутки, силоміць стягнули його з працівниці борделю Зусанни Валігури і потягли до Винниківського лісу, де зв'язаного покинули в печері, лишивши на варті підсліпуватого ліліпута Птушека. Тим часом потелефонували до старого Ісаковича, вимагаючи з нього п'ять тисяч золотих австрійських цехінів, у противному разі погрожуючи розчленувати молодого Захарка на одинадцять рівних частин, приславши згодом старому його (синову) голову, шлунок і статевий член. Старий Ісакович, прихопивши улюблений куфер з цехінами, покvapно рушив у бік Чортової скелі, де було домовлено про зустріч із Немиричем та його командою. Тим часом молодий Ісакович зумів вив'язатися з пут (цей номер він міг не раз підглянути в мандрівних штукарів, слідом за якими волочився кілька сезонів поспіль), а відтак приголомшив, тобто вбив, заспалого ліліпута каменюкою й пішки, перетнувши ліс та Галицьке передмістя, попрямував назад до борделю «Чотири цицьки», позаяк мав прикре відчуття, що як слід у ньому не нагулявся. Розлючені його втечею, Немирич і товариство зрешетили старого Ісаковича кулями, не пожалкувавши на нього цілих вісім обойм. На довершення вони виявили в куфері зовсім не цехіни, а всього лише значно дешевші на тодішньому валютному ринку таляри, які старий, очевидно, у темряві й поспіху переплутав із цехінами. Закінчення цієї історії читачеві вже відоме: гродський суд і банкет Немирича з друзями в замарстинівській корчмі Макольондри.)

У проміжку між убивством старого караїма Ісаковича та пограбуванням волоської дипломатичної місії на чолі зі старшим боярином Георгіцом, що

восени 1615 року просувалася в розташування шведського короля, везучи цінні папери з приводу трансильванської спадщини, Самійло Немирич віддався науці та мистецтву. 1614 року він видав у Дрездені віршовану латиною трактат «Про лікування маком і природу конопель»[3 – Оригінальний титул: «De paravere curatione et natura cannabis».], дуже високо поцінований сучасниками, та, на жаль, безповоротно втрачений сьогодні. Крім того, він багато музикував, вояжував околицями Львова на власного винаходу прообразі нинішнього двоколісного ровера, зрідка полював і писав полемічні листи проти уніатського митрополита Іпатія Потія, навіть не підозрюючи, що того вже з рік немає серед живих.

Пограбування волоських послів виявилось найголоснішою справою за участі Немирича, коли не брати до уваги згадану в Лозинського «історію з пляцками», що завершилася для Немирича арештом і вежею. Нині, в часи остаточно розперезаної політкоректності та нищівно-тріумфальної ходи мережевого гештега #MeToo, навіть побіжна згадка про той епізод більше ніж ризикована. Тож подалі від неї й назад до безпечніших історій.

Коли добрі знайомці зустрічають Немирича в замарстинівській корчмі Макольондри, то на їхнє ласкаве запитання, а що він тут поробляє, чують не менш ласкаву відповідь: «Ге-ге, відсиджую вежу, панове!»

Влаштувавши засідку у славетному своєю дрімучістю Чорному лісі, який починався тоді ледь не від Галича й Калуша на сході і з незначними прогалинами тягнувся аж до Мюнхена на заході, Немирич і товариство підстерегли волоську валку і, зустрівши її стіною сльозогінного газу, добилися того, що старший боярин, решта послів, а також охоронці лягли обличчям униз, просто на розгужу осінню дорогу, і чи то газом, а чи страхом цілком паралізовані, не рухалися. Наповнивши свої бесаги волоськими горіхами, дукатами, топазами, аметистами та насінням соняшника й поцупивши таємні папери, запечатані в окремій шкатулі з ебенового дерева, інкрустованій перламутром і слоновою кісткою, а також поздиравши з послів шапки і хутра, що добряче відгнали овчиною, Немирич та його друзі зникли в нетрях Чорного лісу. Португальський мурин Жоелінью прихопив був іще дев'ятилітнього погонича мулів, який йому страшенно сподобався, але невдовзі помер від зловживань. Таємні дипломатичні папери Немирич спритно повернув трансильванському дворові, правлячи за них двадцять тисяч швейцарських франків, але князь Ракоці щодо такого гешефту надмірного ентузіазму не виявив, тож довелося погодитися лише на вісім з половиною тисяч.

До цього часу король і сейм Рес Публіки вже тричі проголошували Немирича інфамісом (позбавленим громадянської честі та шляхетства) і двічі – банітою (позбавленим будь-яких прав і захисту з боку держави та її людності). Це означало, що будь-хто і будь-якої хвили міг його закатрупити і при цьому не ніс би перед законом жодної відповідальності, а навіть заслужив би подяку Його Королівської Милості. Проте охочих до такої подяки щось не надто було видно, а суму евентуальної грошової винагороди за Немиричеву голову проартикульовано так туманно, що Немирич і далі презухвало розгулював собі площею Ринок у золотистому кунтуші та в супроводі бездоганних зарізак Шулермана, Жоелінью і відрахованого з колегіуму за вільнодумство й онанізм[4 – Згідно з тодішнім формулюванням

солодійство.] спудея Інокентія-Сильвестра Коцького. (Ще один його найближчий кумпелъ, Яцько Бородавка, в ті дні вже перебуває на Січі, де невдовзі стане гетьманом, скинувши Сагайдачного, однак під Хотиним поплатиться за це головою, довівши яко гетьман славне Військо Низове Запорозьке майже до цілковитого краху.)

Останню з черги баніцію Немиричеві було проголошено за т. зв. «справу звіринця». Епізод цей має дуже колоритний екзотичний присмак. 1616 року, здається, у травні-червні, на Погулянці спинився мандрівний бестіарій такого собі Мікеланьоло Романо (під цим іменем ховався від інквізиції відомий на всю Європу фальшивомонетник-отруйвач Густав Зуппе, до речі, виходець із Тюрингії): чотирнадцять десятків кліток з усілякою індійською звіриною, а саме – левами, пантерами, лемурами, носої єдинорогами, жирафами, антилопами, річковими кіньми гіпопотамами, павіанами, зебрами, ехиднами, вампірами, інкубами та ін. Щодня, а надто в неділю, найдобріше львівське панство сходилося на зелену Погулянку, де за порівняно високу платню можна було доскочу навитріщатися на всю ту дивовижну фауну, від якої, щоправда, незлецьки тхнуло.

Однієї з неділь Немирич та його друзі, вихором налетівши на бестіарій, повідчиняли в ньому всі клітки і повипускали негодованих утриманців на волю. При цьому загинув португальський мурина Жоелінью, що його розтоптала ним же звільнена самиця носорога, до якої він, старий розпусник і зоофіл, цілком необачно спробував позалицятися. Перелякані, ледь живі громадяни найвірнішого з міст коронних кинулися врозтіч, а випущені звірі, загризши декотрих і вгамувавши перший голод, помчали вулицею Леніна (тепер Личаківська) вниз, до центру, і невдовзі цілком окупували збезлюдніле місто, бавлячись у квітниках, водогроях та монастирських садах і тепер уже неквапно ласуючи окремими пороздираними перехожими. Власник звіринця Мікеланьоло (він же Густав Зуппе) божеволів з розпачу. Аби звірів знову було повернуто до кліток, Немирич заправив з нього тисячу сицилійських дукатів. Зуппе з радістю погодився й тут-таки виклав на бочку (розмова точилася в пивному шинку «Риба без голови») триста дукатів завдатку. Наступного дня увесь бестіарій і справді повернувся на місце. Використовуючи бразильську отруту кураре, придбану напередодні в аптеці ван дер Вандена на Гетьманських валах, Немирич та його гурт поприсипляли геть усіх монстрів влучними пострілами з луків і сплячими доправили у возах на Погулянку. Це одна версія, але є й інша, згідно з якою звірі самі повернулися до кліток, лагідно й сумирно піддавшись оригінальній музичній темі, яку Немирич виконав для них на поздовжній флейті. Хоч як там усе було, Зуппе виплатив решту дукатів Немиричеві й того ж дня разом із усім караваном квапливо виїхав зі Львова. Дукати виявилися всі як один фальшиві, і в ніч на 22 червня Немирич та його хлопці віроломно наздогнали шахрая та його валку на Великому Шовковичному шляху, де порубали всіх до одного, а звірів разом із клітками передали у власність циркові «Вагабундо», з директором якого Немирича пов'язували деякі сумнівні оборудки.

Згадуваний уже аптекар ван дер Ванден мав із Немиричем так само доволі тісні взаємини. Він постачав йому різного штибу наркотичне зілля та протизаплідні пігулки. Будучи в той же час головним постачальником опіуму для двору турецького падишаха й кокаїну для багдадського халіфа, спритний голландець дуже тонко розумівся на всіх гатунках заборонених речовин. За його більше ніж переконливими намовляннями, Немирич рішуче присів на голку і самовіддано ширявся протягом кількох довгих років, уводночас повиганявши з дому приятелів та колежанок і печально усамітнівшись. Цілими днями не встаючи з ліжка, він помітно схуд і наче аж висох, вену проте все одно колов напрочуд безпомилково. Він без кінця дивився кольорові сні-містерії, а в перервах між ними, вряди-годи повертаючись до тям, почитував найновішу працю видатного саксонського теолога Абрагама фон Ашенбаха «Божественне Яйце, або Знаряддя для Тортур Гріховних»,

зумисне передплачену із Сорбонни. Нотатки на берегах цього in quarto[5 - Книжковий формат, що відповідає розмірам однієї чверті друкарського аркуша (лат.).], його зауваження та підкреслення свідчать про неабияке оволодіння предметом і можливий намір писати розгорнуту полемічну працю.

Однак істинною причиною його загалом меланхолійного і навіть депресивного стану було кохання до тринадцятилітньої Амальки, дочки міського ката Стефана Небораки. Вперше Немирич побачив її з-за ґрат, коли у вежі відбував покарання за – згадаймо втретє й востаннє – горезвісний «інцидент із пляцками». Дівчинка щодня приходила до татусевої катівні поблизу вежі – носила батькові гарячі обіди у глечиках, обгорнутих вовняними хустинами. Одного разу вона присіла за малою потребою в кущах неподалік вежі. Тоді-то й звернув на неї увагу Немирич і відразу покохав так, як не кохав ще ніколи й нікого. Стіни його темниці були геть списані Амальчиным іменем. Уламком тьмяно-червоної цеглини він безліч разів намалював серце, пробите стрілою, дівочі губи, частини тіла тощо.

Істинною причиною меланхолійного і навіть депресивного стану Немирича було кохання.

Трагедія полягала в тому, що юна панна Амалія рішуче відкинула його почуття. Вийшовши з в'язниці, Немирич освідчився їй листовно, пропонуючи стати його шлюбною дружиною. До листа він додав свій шедевральний акросонет «Амалія Неборака». Однак дівчина в доволі різкій формі відповіла, що ніколи й не подумає виходити заміж за такого розбишаку й розпусника, що вона прецінь походить із шанованої порядної родини, гідність якої катастрофічно впала би в очах цілого Львова від такого ганебного альянсу. До того ж вона давно і вірно кохає свого нареченого різничука Пйотруса за те, що він кучерявий, веселий на вдачу і як ніхто туго вміє начиняти кашею кров'яні кишки. Наступного ж вечора Самійло Немирич, перестрівши того різникового Пйотруса на Кульпаркові, і згадані кишки з нього випустив. Але це не допомогло – до кінця днів своїх Амалія ходила в жалобі, зберігаючи вірність нареченому і продівувавши на його честь усе своє довгелезне 93-річне життя.

Поступово доходячи висновку про марнотність усіх зусиль і намагань щось поліпшити в цьому безглуздому світі, Самійло Немирич зробився бездіяльним і замкнутим. Здавалося, він зрозумів кілька простих і невтішних речей. Караючи багатіїв і заволодіваючи їхніми добрими, він тільки перерозподіляв їх. Але це не рятувало нужденних від нужди, голодних від голоду. Жінки віддавались йому багато й охоче, але не тому, що кохали за розум і серце, а тому, що переважно він їх удовольняв. Його наукових та мистецьких праць сучасники загалом не розуміли, і їх найчастіше спалювали – чи то за вказівкою інквізиції, а чи московського царя. Його блискуче виконані артистичні злочини викликали тільки черговий осуд, нерозуміння, чергову інфамію чи баніцію, черговий вирок суду і строк ув'язнення. Вони ніколи не ставали об'єктом неупередженого професійного коментування, поважного естетичного тлумачення і прискіпливої моральної обсервації, чого так прагнув нещасний Самійло. Йому довелося до решти випити гірку чашу трагізму всіх великих: невідповідність епосі, в яку закинуло їх Провидіння.

Однак гіркота Немиричевої чаші подвійна: не тільки час, але й місце. Самійло Немирич мав нещастя бути українцем і жити в Україні – позбавлений власної державності, юриспруденції, власної історії, зрештою, власного національного злочинного світу. В Америці він міг би стати президентом, у Римі – папою чи щонайменше кардиналом, в Англії – Робін Гудом, у Німеччині – Бісмарком або навіть Геббельсом. А в Україні він зміг бути лише бандитом і погромником. Воістину свята правда в тогочасній польській приказці: «На Руси хоч езуїтів посій, то все одно злодії вродяться!»

Самійло Немирич постригся в ченці 18 жовтня 1619 року і під іменем брата Теодозія нечутно довікував у келії Почаївської лаври. По смерті, яка настала в січні 1632-го від невідомої нічної хвороби і яку було похвилинно зафіксовано прихованою камерою задля прийдешнього розміщення на УоиТиБе, тіло його не розклалося і на п'ятий день, зберігаючи колишню пружність і теплоту, почало пахнути мальвами. Однак, попри всю виразність цієї недвозначної аномалії, Немирича не було канонізовано. Причиною начебто стало те, що ніде так і не знайшлося його свідоцтво про народження. Поступово перестали вірити в сам факт його існування.

На звороті – акросонет Самійла Немирича «Амалія Неборака», єдиний його твір, що все-таки дійшов до нас.

Самійло НЕМИРИЧ (? – 1632)

А. Н.

Ангели Божі – й ті не знають птаха
Моїх безодень. Ти забрала кров.
Амур мене, як шмаркача, зборов.
Ликуй, мала! Я в серці маю цвяха.

Іти війною на татар чи ляха –
Яке це щастя супроти оков
Нудьги і туги. Я шалію, мов
Ефйоп скажений. Тоскно мені, бляха!

Бодай ти стала бабою старою,
Огідною, без носа і зубів,
Рахубо моя, згубо біснувата!

А все, що маеш, – е лишень дірою,
Котру я, грішний дурень, полюбив.
Ану тебе до ката – твого тата!

Розділ другий. ВС, убивця СБ

1

Чоловік, якого звали Богдан Сташинський, має всі підстави претендувати на цілком помітне місце в Борхесовій «Всесвітній історії безчестя». У своєму житті він декілька разів свідомо і холоднокровно переступав межі, за якими вже не прощають. Тому слово «герой» у стосунку до нього може видаватися вкрай ризикованим. І все ж саме він, а не його жертва, про яку

згодом, міг би стати героєм мого уявного фільму. При цьому моїм головним виправданням хай буде те, що я ніколи цього фільму не реалізую. Мені залишаються наївні спроби хоч якось описати його словами і реченнями – так у дитинстві я любив переказувати однокласникам фільми, яких насправді не було.

Невідомий мені Джон Стіл, дописувач американського журналу «Life», у своєму нарисі про Сташинського називає його «чудовиськом у людській подобі». Якщо вірити інтернету, Джон Стіл опублікував свій нарис у вересні 1962 року, тобто за цілком гарячими слідами описуваних подій. У будь-якому разі саме ця розвідка на розвідницьку тему невідомого Джона Стіла слугує мені синопсисом. Іншими словами, вона не полишає мене у спокої вже протягом кількох тижнів; я бачу свій фільм цілими шматками й окремими кадрами, й він мені здебільшого подобається.

Але як мені переказати його? Почати з приблизної експозиції?

«Чудовисько в людській подобі» й «робот-убивця». Саме такими словами характеризує Сташинського Джон Стіл. Широ кажучи, ці характеристики ще треба заслужити. Визначальним тут, імовірно за все, є той безвідмовний і фактично бездоганний автоматизм, із яким Сташинський готувався до виконання і виконував. Це був ідеальний виконавець дуже спеціальних завдань. Висловлюючись по-шпигунськи, він діяв чисто, себто досконало – ніщо людське не призводило до збою, жодних сентиментальних зривів чи психо-невротичних ескапад. Геніальність його як убивці полягала в тому, що ми б і до сьогодні не знали, хто саме і за яких обставин прикінчив і Ребета, й Бандеру, якби одного вечора Богдан Сташинський, він же Йозеф Леман, не зустрів на танцях такої собі Інге Поль, німкені, 21-річної перукарки. І не зважився відпровадити її після танців додому.

Так народилося почуття, що призвело до найгучнішого в минулому сторіччі шпигунського скандалу і потягло за собою жорстокий кар'єрний крах цілих сімнадцяти найвищих офіцерів катебе. Увесь же західний світ ще раз утвердився в загальному нехитрій думці про кримінально-асасинський характер більшовицької системи. У цьому сенсі Сташинський виступає ще й каральним знаряддям історії з усією притаманною їй іронією: таємне він робить очевидним. Мені навіть доводилося читати про те, що Берлінський мур, зведений нібито за одну ніч з 12 на 13 серпня 1961 року, насправді будувався з єдиною метою – відгородити Сташинському всі можливі лазівки для втечі. Це припущення, попри всю його видиму претензійність і деяку інфантильність, може видаватися цілком слушним у символічному розумінні. Тож кохання українського зрадника (він же радянський шпигун) до простої німецької перукарки набуває значення без перебільшення геополітичного.

Про Сташинського, точніше, за його участі один фільм уже знято. Щоправда, сюжетна лінія цього героя в ньому видається мені, як і, зрештою, весь фільм, надто спрощеною та підкреслено плакатною. Можливо, створення саме такого фільму-плаката і ставили собі за мету його автори, вважаючи це тоді, на початку 1990-х, необхідним і достатнім першим кроком. От тільки чомусь наші перші кроки в усьому так і залишаються першими. Але це принагідно.

У тому фільмі бачимо зразково-показового Степана Бандеру, наділеного, крім усіх невід'ємних від політичної ікони чеснот, ще й деякими суто позитивними приватними рисами, передусім зразкового сім'янина, який ніяк не може (й головне – боронь боже, не повинен!) мати жодної слабкості, а тим більше до, скажімо, жіноцтва. Його вбивця Богдан Сташинський відповідно – слабкодушкий пристосуванець, тварь дрожащая і явно виражена паршива вівця в героїчному українському стаді.

Насправді Сташинський – потвора, але з тих, яким чомусь дано врятуватися. І саме тому він, а не Степан Бандера, міг би стати героєм мого уявного фільму, що його мені, на щастя, не доведеться знімати ніколи.

Однак я можу його уявляти. Це, до речі, набагато цікавіше й захопливіше. У цьому фільмі мало б ітися передусім про хаос історії та кров. Наприклад, про кров на костюмі Провідника. Але – що для мене значно цікавіше – це міг би бути фільм про бунт і опір. Його герой Богдан Сташинський зненацька бунтує проти своїх роботодавців і – так уже склалося – благодійників, він рішуче виходить (ну, гаразд – він вислизає гадом!) із Системи, попри те, що вона пов'язала його всіма своїми можливими обіймами й ласками, зокрема й тією ж кров'ю. Як і попри те, що від неї аж пашисть цілком недвозначною, ба навіть гарантованою загрозою його нікчемному паршиво-овечому життю.

Незважаючи на абсурдність альтернативи – блискуче продовження приголомшливо успішної шпигунської кар'єри чи смертельна безнадія втечі в любов – він, потвора Сташинський, «чудовисько в людській подобі» та «робот-убивця», вибирає друге. Таке враження, наче він не досвідчений і цинічний галицький перевертень, а просто лопухатий хлопчисько, що, розпустивши соплі від яких-небудь «Beatles», фанатично повірив, ніби All You Need Is Love.

2

Викладена в найзагальніших деталях і прокреслена пунктиром, його життєва лінія виглядає приблизно так.

Певного дня на зламі 40-х і 50-х його, тоді ще старшокласника, було затримано за безквитковий проїзд у приміському потязі між Львовом та його рідними Борщовичами.

Як і чому заледве повнолітнього пасажира з рук потягового контролера передають залізничній міліції, а звідти у ще турботливіші руки, вже, певно, залишиться нез'ясованим. Невже тогочасні спецслужби прагнули завербувати кожного зайця, що мав невезіння попастися? Якщо так, то страшно навіть уявляти собі справжню кількість їхніх добровільних помічників. Але, найімовірніше, за Сташинським уже щось тягнулося, і затримання в потязі було прологом до певного сценарію.

Певного дня на зламі 40-х і 50-х його, тоді ще старшокласника, було затримано за безквитковий проїзд у приміському потязі між Львовом та Борщовичами.

Хлопчина погодився на співпрацю порівняно легко. Можливо, він і сам чекав такої нагоди, можливо, потайки мріяв про неї. Пролізши за наказом гебе у структури підпілля, він, що називається, здає повстанців цілими боївками. Операції, проведені за його участі, до певної міри нагадують постановки тодішніх провінційних театрів. Джон Стіл пише про «калюжі курячої крові», використовувані чекістами в тих інсценівках. Про іншу кров, некурячу –

ту, що пов'язує нерозривними путами і змушує не лише до лояльності, але й до цілковитої відданості, можемо лише здогадуватися.

Старанність і успішність юного провокатора не лишилися без уваги. Вже 52-го року його відряджають до Києва, де він проходить вишкіл на дворічних курсах розвідників. Суперінтенсивне вивчення ворожих мов доповнюється політінформаціями, а також заняттями зі стрільби, самбо і прикладного отрутознавства. Десь посередині того золотого відтинка епохи помирає Сталін, а найофіційніший поет України публікує чергову збірку «Могутність нам дана». Щодо могутності Сташинський не може з ним не погоджуватися. На честь бездоганно складених випускних іспитів керівництво влаштовує Сташинському могутній банкет. У моєму фільмі цей епізод мав би стати особливою цезурою: весь той довжелезний стіл з коньяками, винятково вірменськими, шампанським, сардинами, крабами, м'ясивом дванадцяти сортів, помаранчами, ананасами й рябчиками неминуче засоціювався б зі сталінською «Книгою про смачну і здорову їжу», особливо на тлі загальнонародного хронічного недоживлення перших і всіх подальших післявоєнних років.

Невдовзі Сташинський опиняється в НДР, де його починають перевіряти всілякими рутинними дрібницями. Його вже звати Йозеф Леман, і німецькою він розмовляє так, наче все попереднє життя прожив у Рурському басейні (Kohlenpott-Dialekt) – і це не випадково, бо згідно з легендою він начебто походить з околиць Ессена. Проте певний час він змушений всього лише подавати м'ячі (ні, навіть не каштани з вогню!), і якщо деколи й потрапляє до Західної Німеччини, то тільки для виконання всіляких сміховинних завдань на зразок вештання Мюнхеном і занотовування номерів військових машин. Іншою розвагою стають більш-менш регулярні відвідини цирку «Вагабундо», а точніше його нікчемних решток. Богдан Сташинський ще підлітком ходив на деякі вистави згаданої трупи у Львові й околицях. Тепер недобитки цирку, повільно, але вперто просуваючись до остаточної заокеанської мети, час від часу виринали зі своїм шатром по всіляких німецьких задуп'ях: їхні відчутно збіднені й вимушено скорочені вистави все ще можна було побачити як не в Падерборні чи Гайльбронні, то в Гаутингу або Тутцингу.

Джон Стіл не забуває згадати про це, але він нічого не пише про внутрішні бурі і глибоко затаєні терзання – як і про нервову гру вилицями. Богдан Сташинський вірить у те, що він діамант, використовуваний далеко не за призначенням. Але така вже доля шпигуна – чекати. Шпигунська робота на 99 відсотків складається з чекання. Простір шпигунства – це холодна і нудна почекальня, навіть не приймальний покій.

І ось тут вона, доля, розвертається до нього зовсім неочікуваним боком – жіночими грудьми. І він уперше в житті аж так приторкується до них усім собою – на танцях у Східному Берліні, в один із незліченних вільних вечорів. Про Інгу Поль, в яку Сташинський тут-таки, під час першого ж танцю, негайно й беззастережно закохується, Джон Стіл пише цілком стримано: «Зовнішність у неї була найзвичайнісінька, часом навіть неохайна. За столом вона поводитися, ніби вовк. Інтелектуальними потребами не відзначалася. Проте вона була щиро віддана своєму другові, який без пам'яті закохався в неї». Найцікавіше тут, звісно, порівняння: ніби вовк. От тільки що б воно означало? Поводилася дико? агресивно? жадібно поїдала все м'ясо? Нам не дано почути відповіді. Але й Джонови Стілу не дано знати про тисячу інших можливих «проте». Як наприклад, про її манеру розсипати по плечах рудувате волосся, плавно звільняючи його від шпильок. Або про запах її зовсім не вишуканих перукарських (та ще й ендеєрівських!) парфумів, що доводив до солодкого запаморочення досі нецілого борщовицького аса розвідки. Або про те, як вагонні двері останнього потяга на Карлсгорст щоразу відтинають її від нього, таку

беззахисну. Або, зрештою, про те, як невимовно довго і пристрасно вміє вона кінчати – всією собою, вся здіймаючись хвилею і вдячно стогнучи.

Цікаво, що про свій роман Сташинський дисципліновано доповів керівництву. Дивно, що його зверхники прореагували на цю новину радше толерантно. Дивно – бо жоден захисний сигнал не спрацював і система не заблокувалася сама собою.

Ні, навпаки – в його житті все нарешті зрушило з місця, і йому було доручено два великі вбивства. У жовтні 1957 року в Мюнхені він здійснив перше з них – Лева Ребета. Очільник демократичного крила в ОУН і єврей за національністю, Ребет був радше символічною ціллю. Самим своїм існуванням він спростовував чи принаймні піддавав сумніву найпоширеніші звинувачення українського підпілля – в нацизмі. Сташинський мав усунути цю неузгодженість і прибрати Ребета з арени протистояння. Але перед тим, як він вистежить його, перейде йому дорогу і випустить в обличчя струмиську отруйної рідини з алюмінієвої циліндричної стрілялки, в моєму фільмі мусив би з'явитися пес. Це було випробування отрути. Пса прив'язали до дерева, і Сташинський підійшов до нього в оточенні кількох, як називає їх Джон Стіл, колег. Чи подивилися вони один одному в очі – Сташинський і пес? Чи не було в руки Сташинського найменшого шансу здригнутися? Чи не було в самого Сташинського найменшого шансу не стріляти? «Бризнув струмиську, і пес умить повалився на землю, не видавши ані звуку, – пише Джон Стіл. – Однак він ще зо три хвилини здригався в агонії».

Агонія Ребета тривала навіть не три хвилини.

Знищивши його, Сташинський ще того ж дня втік до Франкфурта-на-Майні, де переночував у готелі «Інтернаціональ». Як минула та його ніч? Невже він і справді заснув? Та ще й, може, як заведено писати в таких випадках, щойно голова торкнулася подушки? Невідомо. Хоч майже на сто відсотків ясно, що до Східного Берліна він повернувся з переможним відчуттям чисто виконаного завдання. При цій нагоді колеги з розвідувальної бази в Карлсгорсті знову накривають на столи – це другий банкет Сташинського і друга цезура у фільмі. Цього разу з пивом і шнапсом, копченими вуграми й червоним та чорним кав'ярком у срібних і порцелянових саксонських трофейних полумисках. А також піснями з усе ще модного кінофільму «Кубанські козаки», що їх усі намагаються заводити під розладнане піаніно, та спершу повільно, але дедалі швидше і хамськіше впивання. Не обходиться й без цінного подарунка: від імені найвищого керівництва Сташинського нагороджують фотоапаратом «Контакс». Яка чудова нагода вихопити кохану з вічності – на тлі паркових дерев, мостів, палацових брам, під аркою, під новою парасолькою, в окулярах від сонця! Вони люблять одне одного, наче ангели – з тією лише різницею, що в ангелів не буває плоті й, відповідно, статевих ознак.

Степан Бандера, що його Сташинський убив приблизно через два роки, безумовно, подобався жінкам. «Подобався» загалом навіть не те слово – насправді він (харизматичний, містичний, революційний, безжальний) умів доводити їх до тихого й потаємного шалу. Від нього віяло владністю, а це, кажуть, сексі. Саме тому він так часто обводив круг пальця власних охоронців, зникаючи на довгі години в невідомості. Звичайно, він був цілком свідомий того, що в розстрільному списку радянських спецслужб незмінно лідирує з великим відривом від найближчих конкурентів. На ділі це означало неперервну смертельну загрозу – щохвилину, щогодину, двадцять чотири години на добу, сім днів на тиждень, без вихідних і святкових. Згідно з поширеним переказом на своє обрання очільником

Організації Степан Бандера відреагував у спосіб відверто саркастичний: «Я приймаю ваш вирок смерті».

Але він робив усе для того, щоб якомога менше часу бувати під опікою своїх охоронців. Не кажучи про те, щоб засісти в якому-небудь вельми засекреченому сховищі, залагти на дно і не висовуватися. Такий варіант був би для нього навіть не смертю, а гіршим за смерть. Тож він висовувався і час до часу лишав з носом власних охоронців.

Чекісти чудово знали про цю його слабкість. Саме на ній вони наголошували у своїх інструкціях Сташинському, відсилаючи його на вистежування ворога номер один. Попри те історія цього вистежування страшенно довга і плутана. У ній є свій власний пунктир, означений кількома цілком тривіальними предметами на зразок мюнхенського телефонного довідника (ну чому, чому прізвище настільки законспірованого діяча, навіть і змінене, обов'язково мусило фігурувати на його сторінках разом із дійсною адресою проживання?!) або спершу зламаного, а потім щасливо підібраного ключа до вхідних дверей будинку за тією ж адресою.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=30809137&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примітки

1

Точніше – «Правдами й неправдами».

2

Точніше – негайно, відразу ж, на місці злочину.

3

Оригінальний титул: «De papavere curatione et natura cannabis».

4

Згідно з тодішнім формулюванням солодійство.

5

Книжковий формат, що відповідає розмірам однієї чверті друкарського аркуша (лат.).